

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Наукову статтю присвячено визначенню факторів, що впливають на обсяг господарської компетенції навчальних закладів, та визначенню відмінностей в обсязі компетенції навчальних закладів із компетенцією інших суб'єктів господарського права, з якими вони взаємодіють.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, навчальний заклад, компетенція, господарська компетенція, споживачі, контрагенти, правова природа, правові відносини, закон, договір.

Научная статья посвящена определению факторов, влияющих на объем хозяйственной компетенции учебных заведений, и определению отличий в объеме компетенции учебных заведений с компетенцией других субъектов хозяйственного права, с которыми они взаимодействуют.

Ключевые слова: субъект хозяйствования, учебное заведение, компетенция, хозяйственная компетенция, потребители, контрагенты, правовая природа, правовые отношения, закон, договор.

The scientific article is devoted determination of factors, influencing on the volume of economic jurisdiction of educational establishments, and determination of differences in the volume of jurisdiction of educational establishments with jurisdiction of other economic legal subjects which they co-operate with.

Key words: economic entity, educational establishment, jurisdiction, economic jurisdiction, users, contractors, legal nature, legal relations, law, agreement.

Питання щодо визначення господарської компетенції будь-якого суб'єкта господарювання є одними із центральних у науці господарського права. При цьому вони не облишені практичної спрямованості. У сфері господарювання усі суб'єкти – і споживачі, і самі суб'єкти господарювання, і державні органи мають більший або менший обсяг компетенції. При цьому відносно споживачів скоріше можна вести мову про наявність прав та обов'язків у сфері господарювання. У суб'єктів господарювання уся сукупність їх прав та обов'язків складає повний обсяг господарської компетенції. Господарську компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування як учасників відносин у сфері господарювання В.С. Щербина визначає як сукупність повноважень, прав та обов'язків державного органу або органу місцевого самоврядування, які вони зобов'язані використовувати для виконання своїх функціональних завдань у сфері господарювання (господарської діяльності) [1, с. 111].

Господарська компетенція НЗ має певні особливості у порівнянні із компетенцією інших суб'єктів господарювання та учасників відносин у сфері господарювання. Господарська компетенція виникає у НЗ з моменту їх створення, а її обсяг може змінюватися на основі положень норм різних НПА та з укладанням певних господарських та інших договорів.

Питанням визначення господарської компетенції взагалі та господарської компетенції НЗ й інших суб'єктів господарювання присвячували увагу вітчизняні й російські вчені-юристи, посилання на роботи яких наявні у статті: Є.В. Булатов, О.Ф. Мельничук, М.Н. Курко, О.В. Куцурубова-Шевченко, В.С. Мілаш, А.А. Мірзоян, І.М. Острівний, В.В. Резнікова, В.М. Сирих, В.С. Щербина.

Проте господарська компетенція НЗ, що має свої особливості, вимагає систематизації та комплексності при розгляді. У зв'язку із цим ціллю статті є визначення факторів, що впливають на обсяг господарської компетенції НЗ, та визначення відмінностей в обсязі компетенції НЗ із компетенцією інших суб'єктів господарського права, з якими вони взаємодіють.

Одними із основних факторів, що визначають обсяг господарської компетенції НЗ, є суб'єктний та договірний фактори. Перший поділяє господарську компетенцію НЗ у відносинах зі

Дерев'яно Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'яно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 181–188.

споживачами їхніх послуг, із іншими суб'єктами господарювання та державними органами. Другий поділяє господарську компетенцію на таку, що виникає з господарського договору, та із закону.

Різні вітчизняні дослідники виділяють інші критерії поділу суспільних відносин у сфері вищої освіти, що визначають обсяги господарської компетенції: а) відносини з управління системою вищої освіти, зокрема, шляхом підготовки відповідних НПА; б) відносини, що полягають у наданні ВНЗ дозволених законодавством платних послуг; в) відносини, що виникають у процесі участі ВНЗ у господарських об'єднаннях; г) відносини, які виникають всередині НЗ при розподілі ресурсів, при здійсненні контролю за відокремленими підрозділами за дотриманням вимог законодавства й застосування до них санкцій [2, с. 81]. Поділ на критерії і в нашому випадку, і в наведеному прикладі є умовним і елементи різних факторів або критеріїв можуть перехрещуватися.

Розглянемо особливості та визначимо обсяги компетенції НЗ, що впливають із положень різних договорів. Ці договори найчастіше мають господарсько- або цивільно-правову природу.

Питання про об'єкт кожного конкретного договору про надання послуг перебуває у прямій залежності від визначення якісних характеристик послуги. Висновки про неоднорідність послуги як об'єкта/предмета договору про їх надання, дають підстави вважати, що відсутність потрібного замовнику послуги результату не завжди пов'язана з неякісністю наданої послуги. Якщо об'єктом договору про надання послуг водночас є діяльність виконавця та її результати, тоді відсутність останнього, за винятком настання обставин непереборної сили, у т.ч. форс-мажорних, передбачених відповідним захисним застереженням, є виявом надання неякісних послуг. Якщо ж об'єктом зазначеного договору є лише сама діяльність виконавця або тільки результат цієї діяльності у вигляді інформації, питання про якість наданих послуг може бути вирішено по-різному, з урахуванням конкретних обставин справи [3, с. 77].

Відповідно до частини 1 статті 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [4]. Отже, компетенція НЗ у відносинах зі споживачами визначається договором про надання послуг і триває протягом його дії.

Норма частини 1 статті 907 ЦК України «Розірвання договору про надання послуг» містить загальні положення про розірвання договору: «Договір про надання послуг може бути розірваний, у тому числі шляхом односторонньої відмови від договору, в порядку та на підставах, встановлених цим Кодексом, іншим законом або за домовленістю сторін» [4].

А.А. Мірзоян вірно вказує, що ЦК України не названо значну кількість договорів про надання послуг: медичних, охоронних, інформаційних, ветеринарних, консультаційних, рекламних, з туристичного обслуговування, утилізації промислових відходів, післяпродажного обслуговування, маркетингових, маклерських та ін. [5, с. 229]. Не названий у ЦК України, так само як і в ГК України договір про надання освітніх послуг.

Сторонами цього договору є замовник та виконавець. При цьому договір може мати більш складну природу, коли замовник та споживач є різними особами (суб'єктами), коли в якості окремих суб'єктів виділяються педагогічні працівники та ін. Підтвердження сказаного знаходимо у відомого російського вченого: на відміну від цивільно-правових, адміністративних та інших правовідносин, які можуть бути як двосторонніми, так і багатосторонніми, освітні відносини можуть бути лише багатосторонніми і складатися як мінімум між трьома учасниками: НЗ, учнями і педагогічними працівниками. Чинним законодавством суб'єктами освітніх відносин визнаються також батьки або інші законні представники учнів [6, с. 77]. Батьки, законні представники, державні органи, суб'єкти господарювання, які виступають замовниками та оплачують навчання безпосередніх споживачів освітніх та інших послуг, також є учасниками договорів у сфері освіти.

А протягом дії договору компетенція НЗ та споживачів їхніх послуг визначається Типовим договором про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або про надання додаткових освітніх послуг НЗ, затвердженим наказом МОН України від 11 березня 2002 року № 183 [7].

Дерев'янка Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'янка // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 181–188.

Згідно з цим договором встановлюється необхідність повернення замовнику коштів (що були внесені замовником як попередня плата за надання освітньої послуги) у разі дострокового припинення дії договору (незалежно від підстав для такого припинення) у зв'язку з ненаданням замовнику освітньої послуги [8, с. 230].

Законом України «Про освіту» визначено, що професійно-технічні НЗ можуть мати одне або декілька підприємств (установ, організацій) - замовників підготовки кадрів. Відносини з підприємствами, установами та організаціями - замовниками підготовки кадрів регулюються відповідно до укладених угод [9]. Однак не слід перебільшувати значення оплати навчання як фактора впливу на компетенцію учасників у сфері освіти. Оплата вартості навчання самим учнем або його батьками, на слушну думку В.М. Сирих, виступає лише в ролі юридичного факту, необхідного для виникнення освітнього відношення з акредитованим НЗ. Зміст же самого освітнього відношення визначається державними освітніми стандартами як для учнів за рахунок державного бюджету, так і для учнів, що навчаються за власний рахунок [6, с. 74].

Споживачами освітніх послуг можуть виступати:

- індивідуальні споживачі – окремі громадяни;
- організації, установи й підприємства будь-яких правових форм, що зацікавлені в освітніх послугах для своїх працівників;
- суспільство, тобто держава, зацікавлена у зростанні як економічного, так і соціального освітнього потенціалів.

Основним суб'єктом ринку освітніх послуг є кінцевий споживач – особистість. Тоді як більшість інших суб'єктів використовує освітню діяльність передусім з прагматично-комерційною метою, людина як споживач освітніх послуг поєднує їхню комерційну значущість (для одержання престижної професії, статусу, заробітку) із задоволенням потреб духовного особистісного розвитку та пізнавальних потреб. Ця значущість особистості як основного споживача послуг вищої освіти пояснюється також і тим, що під кінцевою продукцією вищої школи розглядають саме фахівців – її випускників, які мають відповідати вимогам інших споживачів [10, с. 109; 11, с. 66]. Споживачем послуг у сфері освіти може бути як громадянин України або іноземець, так і суб'єкт господарювання. Проте споживачів можна поділити на дві групи – безпосередні та опосередковувані. Так, суб'єкт господарювання, який укладає договір із НЗ про підготовку (перенавчання, підвищення кваліфікації тощо) своїх працівників, є опосередковуваним споживачем. А працівник цього суб'єкта, який на основі названого договору отримує послуги від НЗ, є безпосереднім споживачем (навіть коли їх не оплачує).

Слід погодитися із В.В. Резніковою, що споживач – це і суб'єкт господарювання (фізична або юридична особа), в тих випадках, коли товари, роботи, послуги, придбаваються ним для кінцевого споживання, тобто тоді, коли суб'єкт господарювання є їх кінцевим споживачем. По-друге, умови публічного договору встановлюють однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги [12, с. 114].

У учнів освітня правоспроможність виникає з того моменту, коли вони починають займатися у дошкільному або шкільному НЗ, тобто у віці 4-7 років. Дієздатність суб'єктів правовідносин інших галузей права виникає набагато пізніше, у віці 16-18 років. В освітньому праві не діє конструкція, притаманна цивільному праву, коли недостатня дієздатність дитини перекривається дієздатністю його батьків або інших законних представників [6, с. 78].

На відміну від усіх інших галузей права, що визнають певну частину громадян недієздатними (діти, психічно хворі особи), освітнє право подібного інституту не знає. Усі громадяни країни, які незалежно від їх розумового та психічного розвитку, а також стану здоров'я мають освітню дієспроможність і можуть отримувати освіту, необхідну їм для соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. У цих цілях держава та органи місцевого самоуправління утворюють спеціальні (корекційні) освітні установи, класи або групи, що забезпечують лікування, виховання і навчання дітей і підлітків з відхиленнями у розумовому або психічному розвитку.

Освітнє право не знає й інституту повного або часткового облищення освітньої дієспроможності громадян. Навіть ув'язнені особи мають реальну можливість отримати освіту

Дерев'яно Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'яно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 181–188.

[6, с. 78]. Тут неможна заперечувати, оскільки громадяни, іноземці та особи без громадянства незалежно від фізичних та розумових вад мають права та можливості бути споживачами освітніх послуг та інших послуг у сфері освіти.

Крім споживачів педагогічні працівники є також не менш важливими суб'єктами освітніх відносин. Їх активна участь в освітньому процесі є необхідною умовою успішного функціонування всієї системи освіти. Проте, будучи стороною, зобов'язаною по відношенню до учня, педагогічні працівники одночасно виконують по відношенню до них владні функції – здійснюють керівництво навчальними заняттями, а також проведенням поточної та проміжної атестації. Подібний взаємозв'язок учасників освітніх відносин суперечить усім канонам адміністративного, цивільного та інших галузей права [6, с. 77].

Наявність у педагогічних працівників владних повноважень, проте, не дає ніяких підстав для їх визнання в якості суб'єктів адміністративного права - посадових осіб або державних службовців. Ці посади існують лише в державних органах. Робота службовців державних, у т.ч. і освітніх установ не визнається державною службою.

Таким чином, освітнє правовідношення – це публічно-правове відношення між учнем (його законним представником), освітньою установою і педагогічними працівниками у зв'язку з отриманням учнем загальної або професійної освіти, підтвердженої документом державного зразка про рівень освіти і/або кваліфікації [6, с. 78].

Більшість дослідників з питання про правову форму відносин з виконання робіт і надання послуг доходять висновку, що дані відносини повинні належати до різних договірних зобов'язань (відповідно договір підряду і договір відшкодувального надання послуг) і, вважають, що в основі розмежування даних договорів лежить предмет договору. Предметом договору першого типу є результат роботи, який набуває речової форми: створення нової речі, відновлення споживчої вартості існуючої речі (наприклад, за допомогою ремонту, чищення речей і так далі). Предметом другого договору виступає сама діяльність виконавця. При цьому результат діяльності може бути і відокремлений від самого процесу здійснення діяльності [13, с. 17; 14, с. 222]. Дійсно, ці відносини є комплексними. Вони виходять за межі однієї галузі права. Компетенція учасників відносин у сфері освіти виникає при виникненні договірних зобов'язань і не залежить від досягнення чи недосягнення результату діяльності.

За договором надання медичної послуги одна сторона (медичний заклад будь-якої форми власності) в особі лікаря - виконавця послуги, який зобов'язується за завданням замовника (пацієнта) надати медичну послугу, дотримуватися етичних та моральних норм у спілкуванні з пацієнтом при наданні послуги, правильно визначити діагноз, призначити лікування і слідкувати за процесом лікування та реабілітацією пацієнта та проінформувати про результати наданої послуги, а споживач (пацієнт) зобов'язується дотримуватися вказівок та призначень лікаря у повній мірі, прийняти і оплатити послуги [14, с. 223]. Тобто, кінцевий результат за договором надання медичних (у нашому випадку освітніх та інших у сфері освіти) послуг може бути досягнуто у випадку виконання іншою стороною договору - споживачем приписів виконавця (НЗ в особі його працівників).

Споживача освітніх та інших послуг у сфері освіти О.Ф. Мельничук пропонує вважати «особою, яка навчається» – фізичну особу, яка реалізує конституційне право на освіту шляхом засвоєння її змісту, визначеного стандартами освіти; особа, яка навчається, є обов'язковим та головним учасником освітніх правовідносин, оскільки ці відносини виникають та існують у зв'язку з реалізацією нею права на освіту. У даних правовідносинах особа, яка навчається, є уповноваженою стороною [15, с. 49].

Із сказаним неможна повністю погодитися. Тому стосовно повноважень цієї сторони, а отже і компетенції її та надавача послуг – НЗ, слід навести думки інших вітчизняних і російських вчених та власні міркування.

Стосовно думки про те, що суб'єкти освітніх відносин мають юридичну рівність, а отже, що студенти володіють правами, рівними з професорами, а останні низводяться до рівня перукарів, чоботарів та інших виконавців послуг, які зобов'язані постійно узгоджувати свої дії з бажанням та

Дерев'яно Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'яно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 181–188.

волею студентів або, говорячи мовою законодавця, «за завданням замовника надати послуги (вчинити певні дії або здійснювати певну діяльність)» негативно висловлюється російський професор В.М. Сирих. Тоді у випадку рівності виходило б, що діючи «за завданням замовника», викладачі і НЗ неправомочні організувати навчальний процес на власний розсуд. У той же час студенти правомочні їм диктувати, що і в якому обсязі викладати, які проводити практичні заняття і як організувати проведення проміжних іспитів, які слід ставити оцінки за підсумками атестації [6, с. 69-70]. І тут слід погодитися із російським вченим, що ми виявили суперечності, які відділяють відносини у сфері освіти від цивільно-правових відносин.

І взагалі слід погодитися із думками названого російського вченого стосовно компетенції НЗ, їх працівників та споживачів їхніх послуг. Так, В.М. Сирих справедливо вважає, що оскільки в силу чинного законодавства акредитований НЗ виступає від імені держави і наділений певними державно-владними повноваженнями, то уявлення про освітні відносини як різновиди цивільного права є недостатніми. Ним справедливо критикуються твердження В.В. Кваніної про те, що за договором про надання освітніх послуг ВНЗ зобов'язується здійснювати освітню діяльність в межах державних освітніх стандартів вищої професійної освіти, а по закінченні навчання видати тому студенту, хто виконав навчальний план, диплом про освіту державного зразка. Таке твердження не відповідає дійсності і навіть грубо перекичує її. Зобов'язання ВНЗ вести освітню діяльність випливає з чинного законодавства і наявності у нього свідоцтва про державну акредитацію, але ніяк не з договору [6, с. 73]. Диплом про освіту дається не в силу договору, а у зв'язку з тим, що випускник ВНЗ володіє необхідним рівнем знань, вмінь та навичок і успішно витримав випускні іспити. Не договором, а чинним законодавством визначаються і обов'язки учнів [6, с. 73]. Проте таку позицію вченого можна підтримати лише в цілому, оскільки договір не може породжувати прав та обов'язків, а відповідно не бути компетенційним актом. Інакше нівелюється саме значення договору. Дійсно, основний обсяг компетенції НЗ у відносинах із споживачами своїх послуг та іншими суб'єктами господарювання чи державними органами визначається законодавством. Проте окрема частина взаємних прав та обов'язків НЗ і замовників виникає на основі договору. Серед них можна назвати чи не найбільш важливі на сьогоднішній день питання про розмір і порядок оплати споживачем чи замовником наданих освітніх та інших послуг.

Вітчизняні дослідники компетенції приватних ВНЗ у різних сферах господарювання вважають, що даний елемент їх господарсько-правового статусу включає їх права та обов'язки у таких сферах як: планування; ціноутворення; фінансово-кредитні відносини; зовнішньоекономічна діяльність; взаємовідносини з державою. Вказана схема традиційно застосовувалася для характеристики господарської компетенції підприємств, і, думається, немає жодних перепон щодо поширення її також і на приватні ВНЗ [16, с. 64].

Загалом схожі погляди має і сам В.М. Сирих, який вказує, що ніяких індивідуальних прав у частині реалізації вимог державного освітнього стандарту (виділення наше – Б.Д.) освітній договір породити не може [6, с. 73].

Розглядаючи питання компетенції НЗ та інших суб'єктів господарювання, що надають освітні послуги та інші послуги у сфері освіти, необхідно розглянути питання про галузеву приналежність відносин, що при цьому виникають.

Так, на думку згаданого В.М. Сирих, Є.А. Суханов більше має рацію, визначаючи освітні відносини в якості різновиду адміністративно-правових, а не цивільно-правових [17]. Проте сам В.М. Сирих критикує і позицію Є.А. Суханова: освітні відносини не входять до предмета і цієї галузі права, оскільки у них, по-перше, відсутній притаманний адміністративно-правовим відносинам державний примус і, по-друге, далеко не всі дії, що здійснюються в освітньому процесі, підпадають під дію адміністративного права [6, с. 74]. Тут можна як частково погодитися, так і частково не погодитися із міркуваннями російських вчених. При наданні освітніх та інших послуг у сфері освіти досягається велика кількість приватних інтересів, що опосередковуються цивільними правовідносинами. Також велика кількість публічних інтересів у сфері освіти опосередковується адміністративними правовідносинами. Крім них вчений не назвав велику кількість змішаних публічно-приватних і приватно-публічних інтересів (найчастіше це інтереси власне НЗ та інших

Дерев'яно Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'яно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 181–188.

суб'єктів господарювання у сфері освіти), які опосередковуються господарсько-правовими відносинами. Взагалі вчений пішов далі і виділяє освітнє право в якості окремої галузі права з відповідними освітніми відносинами.

Він вважає, що на відміну від адміністративного права освітнє право охороняє та захищає освітні відносини практично власними засобами. В КпАП РФ взагалі відсутня адміністративна відповідальність за посягання на освітні відносини, порядок в освітньому процесі (так само і в КУпАП). Не визнаються злочинами або адміністративними проступками такі протиправні посягання на освітні відносини, як ухилення учнів від відвідування занять, невиконання конституційного обов'язку отримати загальну середню освіту, зрив уроку, лекції, порушення громадського порядку у приміщенні освітньої установи та ін. За винні посягання учнів на порядок у НЗ достатньо широко застосовуються заходи виховного, суспільного впливу, не пов'язаного з державним примусом. Мова йде про такі заходи, як зауваження учню, зроблене педагогом під час занять; видалення з аудиторії; виклик правопорушника на педагогічну раду. Учень не несе і матеріальної відповідальності у випадку залишення ним занять без поважних причин.

Зазначені особливості державного примусу, що застосовується у сфері освіти, свідчать про те, що освітні відносини забезпечуються особливим, відмінним від адміністративного права методом правового регулювання і в силу цього не входять у предмет правового регулювання адміністративного права [6, с. 75]. Викладений погляд не суперечить нашому переконанню про те, що відносини у сфері освіти є комплексними і не обмежуються лише адміністративно-правовим методом регулювання.

Проте російським вченим висловлюються й інші думки, що вказують на більш радикальні погляди на освітні відносини та їх регулювання: «Як особливий, самостійний вид суспільних відносин освітні відносини є стійкими, масовими і за всією значущістю в сучасному громадянському суспільстві нічим не поступають суспільним відносинам, що складають предмет традиційних галузей права: адміністративного, трудового, цивільного та ін. Наявна раніше недооцінка самостійного значення освітніх відносин, підпорядкування їх режиму адміністративного права пояснюється перш за все диктатом держави в освітній сфері, її роллю як основного, якщо не єдиного, джерела фінансування витрат на потреби освіти» [6, с. 75]. І далі вчений вказує: «Таким чином, в освітніх правовідносинах система прав та обов'язків їх учасників носить асиметричний характер, де зобов'язана сторона може не мати кореспондуючих ним обов'язків або наділяється владними повноваженнями відносно управомоченої сторони, а окремі учасники зовсім не мають між собою правового зв'язку у межах даного відношення. Все це не може не відбиватися на змісті освітнього права, орієнтованого на максимально повне врахування специфіки освітніх відносин і закріпленні адекватних ним нормативних приписів» [6, с. 77-78]. Хоча правовідносини в освіті мають відмінності від інших видів правовідносин, компетенція учасників цих відносин має особливості, вважаємо принаймні передчасним говорити про наявність освітнього права як окремої (а тим більше самостійної) галузі права.

Отже, господарська компетенція НЗ та інших суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері освіти, має значну кількість відмінностей саме у відносинах із споживачами – громадянами та суб'єктами господарювання. У відносинах із іншими суб'єктами господарювання – контрагентами, споживачем продукції яких є НЗ, компетенція останніх визначається господарськими договорами та нормами законодавства. НЗ закупають велику кількість різної продукції, яка необхідна для забезпечення їх життєдіяльності, їм надають будівельні та інші послуги спеціалізовані суб'єкти господарювання, вони можуть надавати окремі об'єкти в оренду іншим суб'єктам господарювання (рівно як самі можуть орендувати окреме нерухоме та рухоме майно) тощо. У цих випадках їх компетенція визначається законом і договором.

У відносинах із державними органами компетенція суб'єктів, що надають послуги у сфері освіти, визначається законодавством. Проте тут більше цікавить яким є обсяг компетенції саме цих державних органів по відношенню до НЗ, який визначається виключно законодавством за принципом «дозволено те, що прямо дозволено законом».

Дерев'яно Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'яно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 2 (49). – С. 181–188.

У випадку підпорядкування НЗ державним органам обсяг їхньої компетенції визначається цими органами. У випадку, коли НЗ надає державним органам послуги з підготовки або перепідготовки їхніх працівників, державний орган виступає споживачем.

У відносинах із державними органами на перший план виходить проблема надання автономії ВНЗ. Про цю проблему мова ішла вище у роботі. До викладеного слід лише додати думку професора М.Н. Курка про те, що вища освіта є інноваційною галуззю, яка потребує розмаїтості поглядів і підходів до проведення досліджень, викладання і управління. Централізована, авторитарна система, що існує в українській вищій освіті, за своєю природою не є сумісною з такою різноманітністю і, у певному розумінні, не є сумісною з самою вищою освітою. Інший недолік авторитаризму полягає у тому, що він, як неринковий механізм, не спроможний швидко реагувати на зміни у потребах ринку праці [18, с. 121]. Тому обсяг компетенції НЗ повинен зростати за рахунок зменшення обсягу компетенції органів господарського керівництва – державних органів, наділених господарською компетенцією.

Крім суб'єктів, у відносинах із якими визначається обсяг компетенції суб'єктів господарювання у сфері освіти, одним із критеріїв визначення обсягів господарської компетенції є форма власності та галузева приналежність останніх. Якщо НЗ є суб'єктом приватної форми власності, то відповідно до свого статуту визначає обсяг своєї компетенції. У випадку приналежності НЗ до суб'єктів державної форми власності компетенцію останнього та його органів визначає інший суб'єкт – суб'єкт організаційно-господарських повноважень, який сам наділений господарською компетенцією – орган державної влади та орган місцевого самоврядування. Компетенцію державних НЗ, що знаходяться у підпорядкуванні різних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, визначають ці міністерства або органи. При цьому якщо для більшої частини НЗ таким органом є МОНмолодьспорт, яке визначає їх компетенцію, то окремі НЗ можуть підпорядковуватися і МОНмолодьспорт і галузевому міністерству (як, наприклад, ВНЗ, підпорядковані МВС України).

Схожу позицію про те, що господарську компетенцію приватного ВНЗ доцільно розглядати як сукупність двох самостійних елементів господарсько-правового статусу приватного ВНЗ – правового режиму його майна і компетенції у різних галузях господарювання, висловлювали Є.В. Булатов та І.М. Острівний [16, с. 65].

Ще одним фактором, що впливає на обсяги компетенції НЗ, є їх організаційно-правова форма, яка може бути напряду пов'язана з видом НЗ та рівнем його акредитації. Так, дошкільні НЗ та середні школи підпорядковуються районним відділам освіти і мають компетенцію відокремленого підрозділу або виробничої одиниці. А от ВНЗ є самостійними суб'єктами господарювання та мають статус юридичної особи.

Отже, підбиваючи підсумки розгляду питань стосовно обсягів господарської компетенції НЗ необхідно сказати, що особливість компетенції НЗ у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання полягає у тому, що при її визначенні до НЗ застосовується одночасно підхід «дозволено усе, що не заборонено законом» – вони можуть обирати вид діяльності, перелік основних і додаткових послуг, контрагентів і споживачів (якщо мова не йде про публічний договір) та ін.; та підхід «дозволено лише те, що прямо дозволено законом» – вони мають певну визначену законом групу зобов'язань. Наступною особливістю є те, що обсяг компетенції НЗ у відносинах із різними суб'єктами є різним. У відносинах зі споживачами він є більшим за обсяг компетенції споживачів; у відносинах із іншими суб'єктами господарювання - контрагентами він є приблизно однаковим; у відносинах із державними органами (якщо вони не є споживачами або контрагентами) він є меншим за обсяг компетенції цих органів по відношенню до НЗ.

Крім названих ще одним фактором визначення обсягу господарської компетенції НЗ є час вступу у правовідносини із різними суб'єктами господарського права та виходу із цих правовідносин. У цьому плані більшу цікавість являють питання припинення відносин зі споживачами послуг державних НЗ. Тоді офіційний договірний зв'язок може перериватися, а правовідносини з відшкодування державі в особі НЗ коштів, витрачених на навчання фахівців, що

Дерев'яно Б. В. Щодо визначення обсягів господарської компетенції навчальних закладів / Б. В. Дерев'яно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2012. — № 2 (49). — С. 181–188.

відмовилися працювати за державним замовленням. Необхідно у найближчих дослідженнях приділити увагу розгляду цих правовідносин.

Література:

1. Щербина В.С. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування як учасники відносин у сфері господарювання / В.С. Щербина // Вісник господарського судочинства. — 2008. — № 1. — С. 111—117.
2. Куцурубова-Шевченко О.В. Господарсько-правові проблеми функціонування державних вищих навчальних закладів / О.В. Куцурубова-Шевченко // Економіка та право. — 2009. — № 1. — С. 80—85.
3. Мілаш В.С. До питання про об'єкт договору про надання послуг / В.С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. — 2008. — № 4. — С. 72—77.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
5. Мірзоян А.А. Деякі питання систематизації договорів про надання послуг / А.А. Мірзоян // Університетські наукові записки. — 2007. — № 4 (24). — С. 229—233.
6. Сырых В.М. Образовательные услуги и образовательные правоотношения: дискуссионные взгляды и действительное содержание / В.М. Сырых // Журнал российского права. — 2010. — № 4. — С. 69—78.
7. Про затвердження Типового договору про навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації або про надання додаткових освітніх послуг навчальними закладами : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 березня 2002 року № 183 / Міністерство освіти і науки України // [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0329-02>.
8. Курко М.Н. Правові засади цільового використання фінансових ресурсів у сфері вищої освіти / М.Н. Курко // Форум права. — 2010. — № 3. — С. 227—233 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kmncvo.pdf>.
9. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 року № 1060—XII / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 34. — Ст. 451.
10. Величко О., Вікторов В., Охотський В. Орієнтація на споживача – реалізація принципу підвищення якості освітянських послуг // Вісник Української академії державного управління при Президенті України. — 2003. — № 1. — С. 108—112.
11. Дубровка О.В. Особливості державного регулювання ринку послуг вищої освіти / О.В. Дубровка // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 4. — С. 63—72.
12. Резнікова В. В. Послуга та суміжні правові категорії / В. В. Резнікова // Університетські наукові записки. — 2009. — № 2. — С. 105—115.
13. Кванина В.В. Договор на оказание возмездных услуг: учебное пособие. — Челябинск: Изд-во ЮурГУ, 2002. — 98 с.
14. Булеца С.Б. Поняття договору про надання медичних послуг / С.Б. Булеца // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право. — 2009. — Випуск 12. — С. 220—224.
15. Мельничук О.Ф. Поняття та види суб'єктів освітніх правовідносин / О.Ф. Мельничук // Держава і право. — 2011. — Вип. 51. — С. 48—54.
16. Булатов Е.В. Структура хозяйственно-правового статуса высших учебных заведений частной формы собственности / Е.В. Булатов, И.Н. Остривный // Економіка та право. — 2010. — № 1. — С. 61—66.
17. Суханов Е.А. Осторожно: гражданско-правовые конструкции / Е.А. Суханов // Законодательство. — 2003. — № 9. — С. 60—65.
18. Курко М.Н. Проблеми ефективності вищої освіти в Україні / М.Н. Курко // Право і суспільство. — 2010. — № 4. — С. 120—123.